

Opinia prawna w sprawie konstytucyjności poselskiego projektu ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o Trybunale Konstytucyjnym z dnia 6 marca 2024 r.♦

Legal Opinion on the Compatibility with the Constitution of the Republic of Poland of the Parliamentary Draft Act – Provisions Introducing the Act on the Constitutional Tribunal of 6 March 2024

The opinion concerns the compliance with the Constitution of the Republic of Poland of the parliamentary draft act – Provisions Introducing the Act on the Constitutional Tribunal (ver. no. 254/X Term). The text focuses on the proposed regulations concerning the effects of rulings issued by the Constitutional Tribunal with the participation of persons not authorised to adjudicate. In this regard, it points out that declaring such rulings invalid could lead to consequences threatening legal certainty of the law and thus violate Article 2 of the Polish Constitution. The opinion also highlights the inconsistency with the Constitution of the Republic of Poland of the solutions envisaged in the draft, resulting in the termination of the terms of office of the President and Vice President of the Constitutional Tribunal and allowing for arbitrary termination of employment relationships of current staff members of the Tribunal's Chancellery and the Tribunal's Legal Service Office.

Keywords: Constitutional Tribunal, rule of law, Constitution of the Republic of Poland, constitutional crisis, rule of law restoration, finality of judgements of the Constitutional Tribunal

Opinia dotyczy zgodności z Konstytucją RP poselskiego projektu ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o Trybunale Konstytucyjnym z dnia 6 marca 2024 r. (druk nr 254/X kadencja). Tekst koncentruje się na przewidzianej w projekcie regulacji skutków wyroków Trybunału Konstytucyjnego wydanych z udziałem osób nieuprawnionych do orzekania. W tym zakresie wskazano, że uznanie tych orzeczeń za nieważne mogłoby wywołać konsekwencje zagrażające pewności prawa, a przez to naruszałoby art. 2 Konstytucji RP. W opinii zwrócono również uwagę na niezgodność z Konstytucją RP przewidzianych w projekcie rozwiązań skutkujących wygaszeniem

* Dr Marcin Szwed

Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, Polska
University of Warsaw, Faculty of Law and Administration, Poland
m.szwed@uw.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-7692-7043>

- ♦ Opinia prawna została sporządzona 3 kwietnia 2024 r. [przyp. red.].

kadencji prezesa i wiceprezesa TK oraz umożliwiających arbitralne wygaszenie stosunków pracy obecnych pracowników Kancelarii Trybunału i Biura Służby Prawnej Trybunału.

Słowa kluczowe: Trybunał Konstytucyjny, praworządność, Konstytucja RP, kryzys konstytucyjny, przywracanie praworządności, moc ostateczna wyroków Trybunału Konstytucyjnego

I. Tezy

1. Artykuł 7 poselskiego projektu ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o Trybunale Konstytucyjnym¹ [dalej: projekt] jest niezgodny z art. 2 Konstytucji RP², ponieważ stwierdzając nieważność wszystkich wyroków Trybunału Konstytucyjnego [dalej też: TK, Trybunał] wydanych z udziałem osób nieuprawnionych do orzekania, może on doprowadzić do naruszenia pewności prawa. Wskazane byłoby dokonanie oceny skutków regulacji i wprowadzenie odpowiednich zabezpieczeń przed potencjalnymi negatywnymi konsekwencjami takiego rozwiązania lub uregulowanie statusu wyroków TK wydanych w niewłaściwych składach w inny sposób.

2. Artykuł 8 projektu jest zgodny z Konstytucją RP i zapewni częściowe wykonanie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [dalej: ETPC] w sprawie Xero Flor w Polsce sp. z o.o. vs. Polska³.

3. Artykuł 11 projektu jest niezgodny z art. 7 i 10 Konstytucji RP w zakresie, w jakim mógłby prowadzić do wygaszenia kadencji prezesa i wiceprezesa TK powołanych zgodnie z prawem. Zasadne byłoby doprecyzowanie przepisu poprzez jednoznaczne wskazanie, że ma on zastosowanie jedynie wówczas, gdyby w chwili wejścia w życie ustawy stanowiska prezesa i wiceprezesa TK pozostawały nieobsadzone.

4. Artykuł 14 projektu jest niezgodny z art. 24 i 60 Konstytucji RP, ponieważ zakłada wygaszenie stosunków pracy obecnych pracowników Kancelarii Trybunału i Biura Służby Prawnej Trybunału w sytuacji, w której nie otrzymaliby oni od szefa zreorganizowanej Kancelarii TK propozycji nowych warunków pracy i płacy, a jednocześnie nie wprowadza kryteriów, którymi miano by się kierować przy podejmowaniu decyzji, czy taką propozycję przedstawić.

II. Przedmiot opinii

Przedmiotem opinii jest zgodność projektu z Konstytucją RP. Analiza koncentruje się na art. 7–8, 11 oraz 13–14 projektu. Pozostałe przepisy nie wprowadzają daleko

¹ Poselski projekt ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o Trybunale Konstytucyjnym, druk sejmowy nr 254, <<https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/druk.xsp?nr=254>>, dostęp 1 IV 2024.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, ze zm. [dalej: Konstytucja RP].

³ Wyrok ETPC z dnia 7 maja 2021 r. w sprawie Xero Flor w Polsce sp. z o.o. vs. Polska, skarga nr 4907/18.

idących zmian lub mają jedynie charakter dostosowujący i z tego powodu nie budzą poważniejszych wątpliwości pod względem konstytucyjności.

III. Artykuły 7–8 projektu⁴

1. Wprowadzane rozwiązania

Zgodnie z art. 7 projektu wyroki TK, a także postanowienia w sprawach sporów kompetencyjnych wydane w składach z udziałem osób nieuprawnionych do orzekania mają zostać uznane za nieważne i niewywołujące skutków prawnych określonych w art. 190 ust. 1 i 3 Konstytucji RP. Czynności procesowe w postępowaniach zakończonych takimi orzeczeniami musiałyby zostać powtórzone. Jednocześnie prawomocne orzeczenia i decyzje wydane w sprawach indywidualnych na podstawie stanu prawnego ukształtowanego nieważnym wyrokiem TK miałyby pozostać w mocy. W mocy mają pozostać również wydane w nieprawidłowych składach postanowienia TK o umorzeniu postępowania i postanowienia wydane w ramach kontroli wstępnej. Jeśli jednak takie postanowienie dotyczyłoby skargi konstytucyjnej, osoba, która ją wniosła, mogłaby ją złożyć jeszcze raz w terminie trzech miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy.

2. Ocena prawna

Analizowany przepis odnosi się do skutków wyroków TK wydanych z udziałem osób nieuprawnionych do orzekania. Zgodnie z definicją zawartą w art. 7 ust. 1 projektu „osoba nieuprawniona do orzekania” to „osoba powołana na stanowisko sędziego Trybunału z naruszeniem Ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. z 2015 r. poz. 1064, ze zm.) oraz wyroków Trybunału Konstytucyjnego z 3 grudnia 2015 r. o sygn. K 34/15 (Dz.U. z 2015 r. poz. 2129) i z 9 grudnia 2015 r. o sygn. K 35/15 (Dz.U. z 2015 r. poz. 2147), a także osoba powołana na jej miejsce”. Wydaje się, że przepis ten powinien posługiwać się zwrotem „osoba wybrana”, a nie „osoba powołana”, gdyż zgodnie z Konstytucją RP sędziowie TK są wybierani na swoje stanowiska przez Sejm. Ponadto wybór trzech osób na stanowiska sędziowskie dokonany w grudniu 2015 r. przez Sejm VIII kadencji (jak również wybór ich następców) był niezgodny nie tyle z wyrokami TK, ile przede wszystkim z Konstytucją RP. W związku z tym definicja zawarta w art. 7 ust. 1 projektu mogłaby zostać zmieniona w ten sposób, aby wskazywała, że chodzi o osoby wybrane na

⁴ Ta część opinii jest oparta na przygotowanym przeze mnie raporcie – *vide* M. Szwed, *Wyroki TK wydane w nieprawidłowych składach. Analiza orzecznictwa TK w latach 2017–2022 oraz możliwych sposobów prawnej regulacji skutków wyroków TK w składach z udziałem nieprawidłowo wybranych osób*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2023, <<https://hfhr.pl/upload/2023/07/raport-wyroki-tk-wydane-w-nieprawidlowych-skladach.pdf>>, dostęp 25 III 2024.

stanowiska sędziowskie zajęte przez osoby wybrane przez Sejm VII kadencji na podstawie normy uznanej przez TK w wyroku o sygn. K 34/15 za zgodną z Konstytucją RP, a także o ich następców. Niezależnie od tych uwag należy zgodzić się z autorami projektu, że osoby te zostały wybrane z naruszeniem prawa, i to rażącym. Nie budzi zatem zastrzeżeń ani uznanie przez projektodawców tej grupy osób za nieuprawnione do orzekania, ani nieprzyznanie im prawa do przejścia w stan spoczynku (*vide* art. 12 ust. 2 projektu). Niekiedy kwestionowany był również status dwóch osób, które zostały wybrane po ukończeniu 65. roku życia⁵. W projekcie nie uznaje się ich jednak za „osoby nieuprawnione do orzekania” i wydaje się, że słusznie, gdyż nieprawidłowości w ich wyborze nie są równie oczywiste, co w przypadku trzech wspomnianych wcześniej osób, ani nie zostały potwierdzone w orzecznictwie sądów międzynarodowych.

ETPC stoi na stanowisku, że orzekanie przez TK w składzie z osobami wybranymi niezgodnie z prawem może naruszać Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁶ [dalej: EKPC]. Może to nastąpić co najmniej w dwóch przypadkach. Po pierwsze, jeśli TK, procedując w nieprawidłowym składzie w postępowaniu wszczętym skargą konstytucyjną, wyda rozstrzygnięcie niekorzystne dla skarżącego, może dojść do naruszenia wyrażonego w art. 6 EKPC prawa do sądu ustanowionego ustawą⁷. Po drugie, do złamania EKPC może dojść wówczas, gdy jakieś wolności lub prawa jednostki zostaną ograniczone na podstawie normy ukształtowanej z uwzględnieniem wyroku TK wydanego w wadliwym składzie⁸. Do pełnego wykonania wyroków ETPC konieczne jest więc uregulowanie skutków wyroków wydanych z udziałem osób wybranych niezgodnie z prawem. Takie zalecenie wystosował także Komitet Ministrów Rady Europy⁹.

Postulat uregulowania skutków prawnych wyroków TK wydanych z udziałem osób nieuprawnionych do orzekania znajduje również umocowanie na gruncie Konstytucji RP, i to nie tylko w jej art. 9 deklarującym przestrzeganie przez Rzeczpospolitą Polską prawa międzynarodowego. Istotna w tym kontekście jest zasada legalizmu wyrażona w art. 7 Konstytucji RP. Wiąże ona wszystkie organy państwa, a procedując w składzie z udziałem osoby nieuprawnionej do orzekania, TK niewątpliwie dopuszcza się jej naruszenia. Zasada ta musi także wpływać na interpretację art. 190 ust. 1 Konstytucji RP, który stanowi, że „[o]rzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne”. W państwie prawa cechy te można w pełni przypisać jedynie tym rozstrzygnięciom TK, które zostały wydane zgodnie

⁵ *Vide* np. M. Matczak, *Opinia prawnicza w kwestii wymagań stawianych osobom powoływanym na stanowisko sędziego Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa, 20 listopada 2019 r., nr BAS-58/19A.

⁶ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284.

⁷ Wyrok ETPC z dnia 7 maja 2021 r. w sprawie Xero Flor w Polsce sp. z o.o. vs. Polska, skarga nr 4907/18.

⁸ Wyrok ETPC z dnia 14 grudnia 2023 r. w sprawie M.L. vs. Polska, skarga nr 40119/21.

⁹ *Vide* Decyzja Komitetu Ministrów z dnia 7 grudnia 2023 r., CM/Del/Dec(2023)1483/H46-26, <[https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec\(2023\)1483/H46-26E](https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec(2023)1483/H46-26E)>, dostęp 24 III 2024.

z prawem. Taka wykładnia jest zresztą przyjmowana przez niektóre sądy, w tym Sąd Najwyższy, w orzeczeniach, do których odwołują się autorzy opiniowanego projektu¹⁰.

Jednakże regulując skutki wyroków TK wydanych w składzie z osobami wybranymi niezgodnie z prawem, ustawodawca musi mieć na uwadze, że legalizm nie jest jedyną wartością, na której opiera się Konstytucja RP. Inną niezwykle istotną wartością jest pewność prawa, którą TK wywodzi z art. 2 Konstytucji RP. W orzecznictwie TK pewność prawa jest rozumiana jako „pewność tego, iż w oparciu o obowiązujące prawo obywatel może kształtować swoje stosunki życiowe”¹¹. Obie te wartości oddziałują na siebie i mogą niekiedy kolidować ze sobą¹². Regulując skutki prawne orzeczeń TK wydanych w wadliwych składach, ustawodawca powinien więc dążyć do wyważenia zasad legalizmu i pewności prawa.

Zgodnie z opiniowanym projektem wszystkie wyroki TK wydane z udziałem osób wybranych na stanowiska sędziowskie z naruszeniem prawa „są nieważne i nie wywołują skutków określonych w art. 190 ust. 1 i 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”. Sformułowanie to budzi duże zastrzeżenia z punktu widzenia zasady pewności prawa i wymogu dostatecznej określoności przepisów prawa. Nie jest bowiem w pełni jasne, jak projektodawcy rozumieją pojęcie „nieważności wyroku”. Ani Konstytucja RP, ani ustawy nie posługują się terminem „nieważne wyroki Trybunału Konstytucyjnego”. Ustawa o organizacji i trybie postępowania przed TK¹³ zawiera odesłanie do przepisów Kodeksu postępowania cywilnego¹⁴, ale i ten akt nie odnosi się do „nieważności wyroku”, tylko do nieważności postępowania, a ta nie oznacza nieistnienia orzeczenia, lecz jedynie możliwość wzruszenia go w drodze odpowiednich procedur prawnych¹⁵. W ustaleniu intencji projektodawców nie pomaga lektura uzasadnienia. Pojawia się w nim bowiem zwrot „unieważnienie”, co sugerowałoby, że chodzi nie o stwierdzenie stanu istniejącego z mocy prawa (*ex lege*), lecz pozbawienie wyroków skutków prawnych z mocy decyzji ustawodawcy. Takie działanie byłoby niezgodne z Konstytucją RP, gdyż Sejm nie posiada i zgodnie z zasadą trójpodziału władzy (art. 10) nie może posiadać kompetencji do unieważniania rozstrzygnięć TK.

Biorąc jednak pod uwagę całość projektu, wydaje się, że celem projektodawców jest zadeklarowanie, że wyroki TK są nieważne z mocy prawa (nieistniejące) i nie wywołują żadnych skutków prawnych. Za taką interpretacją przemawia przede wszystkim art. 7 ust. 3 projektu, który zakłada konieczność powtórzenia wszystkich

¹⁰ *Vide* zwłaszcza Postanowienie SN z dnia 13 grudnia 2023 r., sygn. akt I KZP 5/23.

¹¹ Wyrok TK z dnia 14 czerwca 2000 r., sygn. akt P 3/00, OTK ZU 2000, nr 5, poz. 138.

¹² *Vide* zwłaszcza Wyrok TK z dnia 12 maja 2015 r., sygn. akt P 46/13, OTK ZU A 2015, nr 5, poz. 62.

¹³ Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym, tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2393.

¹⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1550, ze zm. [dalej: k.p.c.].

¹⁵ *Vide* np. T. Zembruski, *Nieistnienie orzeczenia a nieważność postępowania. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 31 sierpnia 2018 r., I CSK 300/18*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2019, nr 4, s. 20–21.

czynności procesowych w postępowaniach zakończonych wyrokami wydanymi z udziałem osób nieuprawnionych do orzekania.

Projekt nie przedstawia jasno podstaw teoretycznych uznania wszystkich wyroków TK wydanych z udziałem nieprawidłowo wybranych osób za nieważne (nieistniejące). Nie jest przekonujące odwołanie do art. 379 k.p.c., gdyż jak już wskazano, przepis ten reguluje przesłanki nieważności postępowania, a nie nieistnienia orzeczeń. Trudno także uznać, by teza o nieistnieniu wszystkich orzeczeń TK obarczonych analizowaną tu wadą prawną wynikała wprost z orzecznictwa ETPC. Stanowisko przyjęte przez autorów projektu mogą natomiast wspierać cytowane przez nich orzeczenia Sądu Najwyższego, ale trudno uznać, że stanowią one wyraz ugruntowanej linii orzeczniczej. Ponadto czym innym jest odmowa zastosowania przez sąd w toku konkretnego postępowania normy prawnej ukształtowanej z uwzględnieniem wyroku TK, a czym innym zadeklarowanie przez ustawodawcę, że wszystkie wyroki TK wydane w wadliwym składzie nie wywołują skutków prawnych. Niezależnie jednak od kwestii teoretycznych przyjęcie rozwiązania proponowanego w projekcie może w praktyce prowadzić do poważnych komplikacji.

Akceptacja założenia o prawnym nieistnieniu wyroków TK wydanych w niewłaściwych składach miałyby dwie konsekwencje. Jedna z nich została *expressis verbis* uregulowana w projekcie – chodzi o konieczność ponownego rozpoznania spraw zakończonych wydaniem wadliwych orzeczeń. W niektórych przypadkach powtórzenie postępowania byłoby jednak zapewne niemożliwe, np. w odniesieniu do spraw rozpoznawanych w trybie kontroli prewencyjnej (gdy doszło już do podpisania ustawy przez prezydenta) czy pytań prawnych (gdy zakończyło się już postępowanie przed sądem pytającym). Drugą, dalece poważniejszą konsekwencją, byłoby uznanie, że przepisy, których niekonstytucyjność stwierdził TK w nieważnych wyrokach, nie zostały derogowane i nadal obowiązują bądź obowiązywały do chwili ich uchylenia lub zmiany przez ustawodawcę. Należałoby zatem dokonać w jakimś trybie aktualizacji tekstów aktów normatywnych opublikowanych w dziennikach urzędowych w wersji uwzględniającej nieważne wyroki TK. Projekt jednak nie reguluje tej kwestii wprost.

Od 2017 r. TK, procedując w składach z udziałem osób nieuprawnionych do orzekania, wydał 58 wyroków stwierdzających, przynajmniej częściowo, niezgodność przedmiotu kontroli z wzorcem kontroli. Orzeczenia te zostały opublikowane w Dzienniku Ustaw i wywołały lub mogły wywołać różne konsekwencje. Przyjęcie, że są one nieistniejące, mogłoby doprowadzić do sytuacji, w której doszłoby do „odżycia” także takich norm prawnych, które są niekorzystne dla jednostek. Patrząc od strony merytorycznej, nie wszystkie wyroki wydane z udziałem osób wybranych niezgodnie z prawem można bowiem uznać za „ekscesy orzecznicze” obniżające standardy ochrony praw człowieka – w niektórych przypadkach było wręcz przeciwnie. Można tu wspomnieć choćby o wyrokach dotyczących świadczeń pielęgnacyjnych¹⁶,

¹⁶ Wyrok TK z dnia 26 czerwca 2019 r., sygn. akt SK 2/17, OTK ZU A 2019, poz. 36.

uprawnnień pracowniczych funkcjonariuszy Straży Granicznej¹⁷ czy ustalania terminu początkowego wypłaty renty z tytułu niezdolności do pracy¹⁸. Problematiczne mogłyby być również skutki stwierdzenia nieważności wyroku, w którym za niekonstytucyjny uznano przepis Kodeksu wykroczeń¹⁹ penalizujący odmowę świadczenia usługi bez uzasadnionej przyczyny²⁰. Orzeczenie to może być krytykowane, niemniej dotyczy ono przepisu prawa karnego (*sensu largo*), a w tym obszarze pewność prawa jest szczególnie istotna. Nie zawsze stwierdzenie nieważności wyroku prowadziłoby jednak do przywrócenia mocy obowiązującej przepisu, często bowiem po wyroku TK dochodziło do zmiany regulacji prawnych. W takiej sytuacji należałoby przyjąć, że określona norma obowiązywała do dnia wejścia w życie nowelizacji, co mogłoby mieć wpływ na rozstrzyganie spraw, których stan faktyczny dotyczył takiego okresu.

Jednocześnie projekt zakłada powtórzenie wszystkich czynności procesowych w sprawach zakończonych nieważnymi wyrokami TK. Zważywszy na to, że spora grupa tego rodzaju wyroków była merytorycznie słuszna, mogłoby dojść do faktycznego „odżycia” przepisu tylko po to, by po jakimś czasie utracił on moc prawną po ponownym orzeczeniu jego niekonstytucyjności przez skład TK zgodny z prawem. Taka sytuacja także nie sprzyjałaby pewności prawa.

Potencjalnie negatywne skutki prawne stwierdzenia nieważności wyroków TK ogranicza art. 7 ust. 3 projektu, zgodnie z którym prawomocne orzeczenia i decyzje wydane na podstawie stanu prawnego ukształtowanego takimi wyrokami TK mają pozostać w mocy. Wprawdzie w uzasadnieniu projektu zastrzeżono, że przepis ten dotyczy jedynie następstw wyroków TK wydanych w postępowaniu wszczętym skargą konstytucyjną lub pytaniem prawnym, niemniej takie ograniczenie nie wynika z treści przywołanego przepisu. Pomijając tę kwestię, należy stwierdzić, że omawiany przepis rzeczywiście chroniłby w pewnym stopniu bezpieczeństwo prawne. Nie eliminuje on jednak wszystkich zagrożeń dla pewności prawa. W szczególności przepis ten nie dotyczy postępowań będących w toku. Ponadto przyjęcie, że normy badane przez TK „odżywałyby” z mocą wsteczną, umożliwiałoby wszczynanie nowych postępowań co do stanów faktycznych z przeszłości, gdy określone osoby mogły działać w zaufaniu do stanu prawnego ukształtowanego z mocy wyroku TK uznanego później za nieważny. Tego rodzaju problemom mogłoby jednak częściowo zaradzić szersze stosowanie przez sądy tzw. rozproszonej kontroli konstytucyjności norm.

Podsumowując, należy podkreślić, że art. 7 projektu stwarza zagrożenie dla pewności prawa, a przez to jest niezgodny z art. 2 Konstytucji RP. Wskazane byłoby dokonanie w projekcie zmian ukierunkowanych na uniknięcie negatywnych konsekwencji stwierdzenia nieważności kilkudziesięciu wyroków TK. W tym celu konieczne byłoby przygotowanie oceny skutków regulacji uwzględniającej analizę wszystkich kwestionowanych wyroków TK (a przynajmniej tych o charakterze negatoryjnym)

¹⁷ Wyrok TK z dnia 28 listopada 2023 r., sygn. akt K 17/19, OTK ZU A 2023, poz. 90.

¹⁸ Wyrok TK z dnia 25 września 2019 r., sygn. akt SK 31/16, OTK ZU A 2019, poz. 53.

¹⁹ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 1907.

²⁰ Wyrok TK z dnia 26 czerwca 2019 r., sygn. akt K 16/17, OTK ZU A 2019, poz. 49.

pod kątem tego, jakie konsekwencje miałyby uznanie, że nie wywołują one żadnych skutków prawnych. Na tej podstawie można byłoby wprowadzić odpowiednie przepisy przejściowe lub w ogóle przyjąć inny sposób regulacji skutków omawianej grupy wyroków TK.

Zastrzeżeń nie budzi natomiast art. 8 projektu. Pozostawienie w mocy postanowień TK zakończonych umorzeniem postępowania lub odmową nadania biegu wnioskowi podlegającemu kontroli wstępnej jest słuszne, gdyż podmioty posiadające kompetencję do składania wniosków abstrakcyjnych mogą złożyć taki wniosek ponownie. Takiej możliwości nie mają natomiast osoby wnoszące skargi konstytucyjne, dlatego pozytywnie należy ocenić przewidzianą w art. 8 ust. 2 projektu dopuszczalność ponownego wniesienia skargi w terminie trzech miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy. Owo rozwiązanie można dodatkowo postrzegać jako wykonanie wyroku ETPC w sprawie *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. vs. Polska*.

IV. Artykuł 11 projektu

1. Wprowadzane rozwiązania

Zgodnie z art. 11 projektu z chwilą wejścia w życie nowej ustawy o TK wykonywanie obowiązków prezesa TK ma zostać powierzone sędziemu o najdłuższym stażu sędziowskim w TK. W ciągu sześciu miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy ma zaś nastąpić wybór i przedstawienie prezydentowi do powołania kandydatów na prezesa i wiceprezesa.

2. Ocena prawna

Obecnie funkcję prezesa TK pełni Julia Przyłębska, której status jest jednak kwestionowany. W uzasadnieniu projektu wskazano, że została ona powołana na stanowisko prezesa TK „nielegalnie”, ale przyczyny tej nielegalności nie zostały omówione. Dotychczas żaden sąd nie przesądził jednoznacznie, że J. Przyłębska została powołana na stanowisko prezesa bezprawnie, choć wskazano szereg przekonujących argumentów świadczących o naruszeniu Konstytucji RP w tym zakresie²¹. Prezentowany jest też pogląd, że kadencja J. Przyłębskiej wygasła w 2023 r.²², ale

²¹ *Vide* np. M. Ziółkowski, *Przywracanie praworządności w TK po kryzysie konstytucyjnym: wybór i powołanie Prezesa TK*, Archiwum Osiatyńskiego, Warszawa 2019, <https://archiwumosiatsynskiego.pl/images/2019/10/AO_Prezes-TK_ekspertyza_MZiolkowski-1.pdf>, dostęp 25 III 2024; *Stanowisko Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji Batorego w sprawie ostatnich zmian prawnych i faktycznych dotyczących Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa, 26 stycznia 2017 r., <[https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Stanowisko-TK-styczen%2017\(1\).pdf](https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Stanowisko-TK-styczen%2017(1).pdf)>, dostęp 25 III 2024.

²² *Vide* np. *Stanowisko Zespołu Ekspertów Prawnych Fundacji im. Stefana Batorego w związku z upływem w dniu 20 grudnia 2022 r. kadencji Prezesa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa, 6 grudnia 2022 r.,

bywa on kwestionowany²³. Nieprawidłowości w procedurze powołania J. Przyłębskiej na stanowisko prezesa TK oraz wygaśnięcie jej kadencji stwierdzono natomiast w uchwale Sejmu z dnia 6 marca 2024 r.²⁴ Wszechstronna analiza legalności powołania i dalszego zajmowania przez J. Przyłębską stanowiska prezesa TK pozostaje poza zakresem niniejszej opinii. Zasadne byłoby jednak zlecenie przez Sejm osobnej ekspertyzy poświęconej tej kwestii.

Stanowisko wiceprezesa TK do 5 lipca 2023 r. zajmował formalnie Mariusz Muszyński. Z relacji medialnych wynika, że 20 lipca 2023 r. Zgromadzenie Ogólne Sędziów TK [dalej: Zgromadzenie] podjęło uchwałę o przedstawieniu prezydentowi dwóch kandydatów na stanowisko wiceprezesa TK²⁵, ale do dnia sporządzenia niniejszej opinii prezydent formalnie nie powołał żadnego z nich. Oznacza to, że stanowisko wiceprezesa TK pozostaje nieobsadzone, niemniej doszło już do podjęcia uchwały przez Zgromadzenie. Tymczasem art. 11 ust. 2 projektu zakłada, że Zgromadzenie podejmie ponowną uchwałę w sprawie przedstawienia kandydatów na wiceprezesa TK. Rodzi się pytanie, czy w ten sposób miałyby dojść do unieważnienia wcześniejszej uchwały, a jeśli tak, to z jakich powodów. Wydaje się zresztą, że kompetencję do uchylenia uchwały Zgromadzenia mogłoby mieć samo to Zgromadzenie, a nie Sejm.

Nie można także wykluczyć, że zanim projektowana ustawa wejdzie w życie, prezydent dokona powołania nowego prezesa TK. Kadencja sędziowska J. Przyłębskiej upłynie w dniu 9 grudnia 2024 r., a więc zakładając nawet, że obecnie pełni ona funkcję prezesa TK, z tą datą pojawi się potrzeba powołania jej następcy. Gdyby do tego doszło przed wejściem w życie ustawy, powstałoby pytanie o skutki, jakie miałyby wywołać analizowany tu art. 11 projektu. Przepis ten nie stanowi wprowadzie wprost o wygaśnięciu kadencji władz TK, ale zarazem jego stosowalność nie została ograniczona do sytuacji, w której stanowiska prezesa i wiceprezesa byłyby nieobsadzone. Owa niejasność może budzić wątpliwości pod kątem zgodności z art. 2 Konstytucji RP. Gdyby zaś przyjąć, że przepis ten miałby skutkować wygaszeniem kadencji legalnie powołanego prezesa i wiceprezesa TK, mógłby on naruszać Konstytucję RP. W wyroku o sygn. K 35/15²⁶ TK stwierdził niekonstytucyjność przepisu wygaszającego kadencję prezesa i wiceprezesa TK. W uzasadnieniu Trybunał wskazał m.in., że „wygaszenie przez ustawodawcę kadencji dotychczas urzędujących Prezesa i Wiceprezesa TK

<<https://www.batory.org.pl/oswiadczenie/stanowisko-zespołu-ekspertów-prawnych-fundacji-im-stefana-batorego-w-związku-z-upływem-w-dniu-20-grudnia-2022-r-kadencji-prezesa-trybunału-konstytucyjnego/>>, dostęp 25 III 2024.

²³ *Vide np.* M. Wiącek, *Spór o kadencję prezesa TK. Wiącek: Akt powołania obejmował okres do dnia upływu kadencji sędziowskiej [REPLIKA]*, <<https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8724991,spor-o-kadencje-prezes-tk-wiacek-biernat-julia-przylebska.html>>, dostęp 25 III 2024.

²⁴ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 2024 r. w sprawie usunięcia skutków kryzysu konstytucyjnego lat 2015–2023 w kontekście działalności Trybunału Konstytucyjnego, M.P. poz. 198.

²⁵ *Wybrano dwóch kandydatów na wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego*, „Rzeczpospolita”, 21 VII 2023, <<https://www.rp.pl/sady-i-trybunały/art38765721-wybrano-dwoch-kandydatow-na-wiceprezesa-trybunału-konstytucyjnego>>, dostęp 25 III 2024.

²⁶ Wyrok TK z dnia 9 grudnia 2015 r., sygn. akt K 35/15, Dz.U. poz. 2147.

narusza art. 10 Konstytucji. Jednocześnie wkroczenie przez ustawodawcę w konstytucyjną kompetencję Prezydenta do powoływania tych organów i niweczenie jej skutków, w ocenie Trybunału godzi także w art. 7 Konstytucji”. Oba przepisy mogłyby więc zostać naruszone również w analizowanym tu przypadku. Warto ponadto zwrócić uwagę na orzecznictwo ETPC, zgodnie z którym odwoływanie prezesów sądów bez zapewnienia im prawa do sądu może naruszyć art. 6 EKPC²⁷.

Artykuł 11 projektu budziłby wątpliwości konstytucyjne także wówczas, gdyby w chwili wejścia w życie ustawy stanowisko prezesa TK pozostawało nieobsadzone, ale doszłoby do powołania wiceprezesa. Po pierwsze, w związku z treścią art. 11 ust. 2 projektu zachodziłaby wspomniana wyżej wątpliwość, czy kadencja wiceprezesa miałaby zostać wygaszona. Po drugie, wydaje się, że w sytuacji, w której stanowisko prezesa TK byłoby nieobsadzone, to wiceprezes TK jako organ konstytucyjny powinien wykonywać jego obowiązki. Wprawdzie zgodnie z obecną ustawą w razie wakatu na stanowisku prezesa TK jego obowiązki wykonuje sędzia posiadający najdłuższy staż pracy²⁸, niemniej już na etapie prac legislacyjnych przepis ten był krytykowany²⁹. Procedowany równolegle projekt ustawy o TK³⁰ w art. 12 ust. 2 przewiduje zresztą rezygnację z takiego rozwiązania i powierzenie zastępstwa prezesa w razie jego nieobecności wiceprezesowi.

Artykuł 11 projektu powinien zatem zostać zmieniony tak, by nie było wątpliwości, że mógłby on znaleźć zastosowanie jedynie wówczas, gdyby w chwili wejścia w życie ustawy stanowiska prezesa i wiceprezesa TK pozostawały nieobsadzone.

V. Artykuły 13–14 projektu

1. Wprowadzane rozwiązania

Artykuł 13 projektu zakłada zniesienie funkcjonujących obecnie Kancelarii Trybunału i Biura Służby Prawnej Trybunału oraz zastąpienie ich Kancelarią Trybunału Konstytucyjnego. Zgodnie z art. 14 projektu obecnym pracownikom Kancelarii Trybunału i Biura Służby Prawnej Trybunału mogłyby zostać zaproponowane nowe warunki zatrudnienia. Gdyby ich nie przyjęli, ich stosunek pracy wygasłby z dniem następującym po upływie 18 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy. Taki sam skutek miałby nastąpić, gdyby w ciągu 15 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy pracownikom

²⁷ *Vide* Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 23 czerwca 2016 r. w sprawie Baka vs. Węgry, skarga nr 20261/12.

²⁸ Artykuł 11 ust. 2 Ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym, tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2393.

²⁹ M. Chmaj, *Ekspertyza prawna w przedmiocie oceny konstytucyjności projektu ustawy o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (druk sejmowy nr 963)*, Warszawa, 4 listopada 2016 r., s. 4–5.

³⁰ Poselski projekt ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, druk sejmowy nr 253, <<https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/druk.xsp?nr=253>>, dostęp 1 IV 2024.

nie zaproponowano nowych warunków zatrudnienia. Osobom, których stosunki pracy by wygasły, przysługiwałaby odprawa.

2. Ocena prawna

Artykuł 13 projektu nie budzi wątpliwości pod względem zgodności z Konstytucją RP. Ustawodawca w ramach regulowania zasad organizacji TK (*vide* art. 197 Konstytucji RP) ma prawo określać zasady funkcjonowania biura czy kancelarii TK oraz dokonywać reorganizacji tych jednostek.

Bardziej złożona musi być ocena art. 14 projektu. Przepis ten poważnie ingeruje w stosunki zatrudnienia obecnych pracowników Kancelarii Trybunału i Biura Służby Prawnej Trybunału. Powinien być zatem rozpatrywany na tle art. 24 Konstytucji RP i wyrażonej w nim zasady ochrony pracy. Wynika z niej m.in. obowiązek wprowadzenia mechanizmów zabezpieczających trwałość stosunku pracy³¹ i chroniących pracownika przed arbitralnością pracodawcy³². Wskazuje się, że konstytucyjny standard ochrony pracy jest wyższy, gdy to państwo występuje w charakterze pracodawcy³³. Zważywszy na to, że w omawianym przypadku dochodziłoby do ingerencji w stosunki pracy pracowników TK, art. 24 powinien być interpretowany łącznie z art. 60 Konstytucji RP gwarantującym obywatelom „prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach”. Jak wskazał TK, „z art. 60 Konstytucji wynika nie tylko nakaz ustanowienia przejrzystych i jasnych reguł przyjęcia do służby, ale również takich samych reguł stosowanych podczas zwalniania ze służby”³⁴. Dlatego „przepis dopuszczający możliwość wypowiedzenia stosunku służbowego na podstawie niedających się jednoznacznie zweryfikować kryteriów pozostaje w sprzeczności także z art. 60 Konstytucji”³⁵. Trybunał dostrzegał ponadto znaczenie ochrony stabilności stosunków pracy w służbie publicznej m.in. dla uniezależnienia obsady takich stanowisk od kryteriów politycznych, a przez to również realizacji prawa obywateli do dobrej administracji³⁶.

Oceniając kwestię zgodności projektowanych regulacji ze wskazanymi wyżej wzorcami konstytucyjnymi, należy wziąć pod uwagę ich zakres oraz uzasadnienie. Przewidziana w art. 14 projektu ingerencja w stosunki pracy pracowników Kancelarii Trybunału i Biura Służby Prawnej Trybunału jest niewątpliwie daleko idąca. To, czy pracownicy będą mogli kontynuować zatrudnienie w zreorganizowanej Kancelarii TK po upływie 18 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy, ma zależeć m.in. od tego, czy otrzymają propozycję nowych warunków pracy i płacy. Projekt nie zakreśla przy tym kryteriów,

³¹ A. Krzywoń, *Konstytucyjna ochrona pracy i praw pracowniczych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017, s. 151.

³² Wyrok TK z dnia 14 czerwca 2011 r., sygn. akt Kp 1/11, OTK-A 2011, nr 5, poz. 41.

³³ A. Krzywoń, *op. cit.*, s. 148.

³⁴ Wyrok TK z dnia 23 stycznia 2014 r., sygn. akt K 51/12, OTK-A 2014, nr 1, poz. 4.

³⁵ Wyrok TK z dnia 20 kwietnia 2004 r., sygn. akt K 45/02, OTK-A 2004, nr 4, poz. 30.

³⁶ Wyrok TK z dnia 16 czerwca 2003 r., sygn. akt K 52/02, OTK-A 2003, nr 6, poz. 54.

którymi nowe władze Kancelarii TK miałyby się kierować przy decydowaniu, czy danemu pracownikowi złożyć taką propozycję. Istnieje więc ryzyko, że decyzje te będą podejmowane arbitralnie. Należałoby przyjąć, że wygaśnięcie stosunku pracy mogłoby być przedmiotem odwołania do sądu (*vide* art. 67 Kodeksu pracy³⁷), niemniej wobec nieregulowania kryteriów, na podstawie których miałyby być podejmowane decyzje o przedstawieniu nowych warunków pracy, kontrola sądowa mogłaby być nieefektywna. Projekt nie przewiduje też żadnych wyjątków, które odnosiłyby się do pracowników szczególnie chronionych (np. kobiet w ciąży i na urlopie macierzyńskim)³⁸.

Jednocześnie projektodawcy nie przedstawili żadnych przekonujących argumentów, które mogłyby uzasadnić wprowadzenie tak niekorzystnych dla pracowników rozwiązań. W uzasadnieniu nie wykazano, że proponowane regulacje są konieczne, zważywszy na skalę zmian związanych z reorganizacją Kancelarii Trybunału i Biura Służby Prawnej Trybunału albo ewentualne nieprawidłowości w praktyce zatrudniania pracowników obu komórek w ostatnich latach. Jedyną okolicznością przywołaną przez autorów projektu jest fakt, że analogiczną konstrukcją posłużono się w Ustawie z dnia 13 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym oraz ustawę o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego³⁹. Wprowadzony w niej mechanizm wygaszania stosunków pracy pracowników likwidowanego Biura Służby Prawnej Trybunału wywołał jednak na tyle poważne kontrowersje, iż Rzecznik Praw Obywatelskich złożył do TK wnioszek o stwierdzenie jego niezgodności z art. 24 i 60 Konstytucji RP. Wprawdzie w wyroku z dnia 24 października 2017 r.⁴⁰ Trybunał stwierdził, że zaskarżone przepisy były zgodne z art. 24 Konstytucji RP, ale orzeczenie to zostało wydane w składzie z udziałem osoby wybranej niezgodnie z prawem na stanowisko sędziowskie.

Zasadna byłaby więc rezygnacja z art. 14 projektu bądź przynajmniej wprowadzenie w nim zmian ograniczających dowolność szefa Kancelarii TK przy decydowaniu o przedstawianiu nowych warunków pracy i płacy dotychczasowym pracownikom Kancelarii Trybunału i Biura Służby Prawnej Trybunału.

Bibliografia

Źródła

Decyzja Komitetu Ministrów z dnia 7 grudnia 2023 r., CM/Del/Dec(2023)1483/H46-26, <[https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec\(2023\)1483/H46-26E](https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec(2023)1483/H46-26E)>.
Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284.

³⁷ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 1965.

³⁸ Analogiczną argumentację przedstawił Rzecznik Praw Obywatelskich w sprawie o sygn. K 1/17 – *vide* Wniosek RPO do TK z dnia 27 stycznia 2017 r., nr VII.510.31.2016.ST/MW (*vide* dalej).

³⁹ Dz.U. poz. 74, ze zm.

⁴⁰ Wyrok TK z dnia 24 października 2017 r., sygn. akt K 1/17, OTK ZU A 2017, poz. 79.

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, ze zm.
- Poselski projekt ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, druk sejmowy nr 253, <<https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/druk.xsp?nr=253>>.
- Poselski projekt ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o Trybunale Konstytucyjnym, druk sejmowy nr 254, <<https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/druk.xsp?nr=254>>.
- Postanowienie SN z dnia 13 grudnia 2023 r., sygn. akt I KZP 5/23.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 2024 r. w sprawie usunięcia skutków kryzysu konstytucyjnego lat 2015–2023 w kontekście działalności Trybunału Konstytucyjnego, M.P. poz. 198.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1550, ze zm.
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 1907.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 1965.
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. poz. 1064, ze zm.
- Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym, tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2393.
- Wniosek RPO do TK z dnia 27 stycznia 2017 r., nr VII.510.31.2016.ST/MW.
- Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 23 czerwca 2016 r. w sprawie Baka vs. Węgry, skarga nr 20261/12.
- Wyrok ETPC z dnia 7 maja 2021 r. w sprawie Xero Flor w Polsce sp. z o.o. vs. Polska, skarga nr 4907/18.
- Wyrok ETPC z dnia 14 grudnia 2023 r. w sprawie M.L. vs. Polska, skarga nr 40119/21.
- Wyrok TK z dnia 14 czerwca 2000 r., sygn. akt P 3/00, OTK ZU 2000, nr 5, poz. 138.
- Wyrok TK z dnia 16 czerwca 2003 r., sygn. akt K 52/02, OTK-A 2003, nr 6, poz. 54.
- Wyrok TK z dnia 20 kwietnia 2004 r., sygn. akt K 45/02, OTK-A 2004, nr 4, poz. 30.
- Wyrok TK z dnia 14 czerwca 2011 r., sygn. akt Kp 1/11, OTK-A 2011, nr 5, poz. 41.
- Wyrok TK z dnia 23 stycznia 2014 r., sygn. akt K 51/12, OTK-A 2014, nr 1, poz. 4.
- Wyrok TK z dnia 12 maja 2015 r., sygn. akt P 46/13, OTK ZU A 2015, nr 5, poz. 62.
- Wyrok TK z dnia 3 grudnia 2015 r., sygn. akt K 34/15, Dz.U. poz. 2129.
- Wyrok TK z dnia 9 grudnia 2015 r., sygn. akt K 35/15, Dz.U. poz. 2147.
- Wyrok TK z dnia 24 października 2017 r., sygn. akt K 1/17, OTK ZU A 2017, poz. 79.
- Wyrok TK z dnia 26 czerwca 2019 r., sygn. akt K 16/17, OTK ZU A 2019, poz. 49.
- Wyrok TK z dnia 26 czerwca 2019 r., sygn. akt SK 2/17, OTK ZU A 2019, poz. 36.
- Wyrok TK z dnia 25 września 2019 r., sygn. akt SK 31/16, OTK ZU A 2019, poz. 53.
- Wyrok TK z dnia 28 listopada 2023 r., sygn. akt K 17/19, OTK ZU A 2023, poz. 90.

Piśmiennictwo

- Chmaj M., *Ekspertyza prawna w przedmiocie: oceny konstytucyjności projektu ustawy o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (druk sejmowy nr 963)*, Warszawa, 4 listopada 2016 r.
- Krzywoń A., *Konstytucyjna ochrona pracy i praw pracowników*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017.
- Matczak M., *Opinia prawnicza w kwestii wymagań stawianych osobom powoływanym na stanowisko sędziego Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa, 20 listopada 2019 r., nr BAS-58/19A.
- Stanowisko Zespołu Ekspertów Prawnych Fundacji im. Stefana Batorego w związku z upływem w dniu 20 grudnia 2022 r. kadencji Prezesa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa,

- 6 grudnia 2022 r., <<https://www.batory.org.pl/oswiadczenie/stanowisko-zespolu-ekspertow-prawnych-fundacji-im-stefana-batorego-w-zwiazku-z-uplywem-w-dniu-20-grudnia-2022-r-kadencji-prezesa-trybunalu-konstytucyjnego/>>.
- Stanowisko Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji Batorego w sprawie ostatnich zmian prawnych i faktycznych dotyczących Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa, 26 stycznia 2017 r., <[https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Stalowisko-TK-styczen%2017\(1\).pdf](https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Stalowisko-TK-styczen%2017(1).pdf)>.
- Szwed M., *Wyroki TK wydane w nieprawidłowych składach. Analiza orzecznictwa TK w latach 2017–2022 oraz możliwych sposobów prawnej regulacji skutków wyroków TK w składach z udziałem nieprawidłowo wybranych osób*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2023, <<https://hfhr.pl/upload/2023/07/raport-wyroki-tk-wydane-w-nieprawidlowych-skladach.pdf>>.
- Wiącek M., *Spór o kadencję prezes TK. Wiącek: Akt powołania obejmował okres do dnia upływu kadencji sędziowskiej [REPLIKA]*, <<https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8724991,spor-o-kadencje-prezes-tk-wiacek-biernat-julia-przylebska.html>>.
- Wybrano dwóch kandydatów na wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego*, „Rzeczpospolita”, 21 VII 2023, <<https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art38765721-wybrano-dwoch-kandydatow-na-wiceprezesa-trybunalu-konstytucyjnego>>.
- Zembrzusi T., *Nieistnienie orzeczenia a nieważność postępowania. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 31 sierpnia 2018 r., I CSK 300/18*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2019, nr 4.
- Ziółkowski M., *Przywracanie praworządności w TK po kryzysie konstytucyjnym: wybór i powołanie Prezesa TK*, Archiwum Osiatyńskiego, Warszawa 2019, <https://archiwumosiatynskiego.pl/images/2019/10/AO_Prezes-TK_ekspertyza_MZiołkowski-1.pdf>.